

Štúdie

Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska¹

Jozef Mládek - Jana Širočková²

Katedra humánnej geografie a demogeografie, PF UK, Bratislava

Cohabitation as One Form of Partners Living Together in Slovakia. Changes in demographic behaviour – „the second demographic revolution“, occurred in the second half of 20th century. These changes are most significantly manifested in family behaviour, in the processes connected with the establishment and dissolution of families and with their reproductive function. Family types have diversified.

In spite of the strong influence of tradition, there are three changes in family behaviour, which have arisen in Slovakia. The nuclear family still prevails but at the same time the number of cohabitations as well as the amount of children born out of wedlock has increased. A significant number of people prefer single child families. The term cohabitation refers to two adults of the opposite sex that live together in a common household for a longer time (as husband and wife) without being married. His/her/their children may also be living together with them. The number of cohabitations in Slovakia had extended.

There is a significant correlation between cohabitation and some socio-cultural characteristics. According to the analysis of nationality-structure, there are relatively smaller proportions of cohabitants from Slovak, Rusin and Ukrainian nationalities. Higher ratios are from Hungarian, Roma and Czech nationalities.

Comparison of religion-structure reveals that the members of the Roman-Catholic, Greek-Catholic and Lutheran church have a reserved or disapproving attitude. On the other hand, people without religious beliefs, people whose religious attitudes were not discovered, and members of Orthodox and Reformed church demonstrated a relatively higher representation of cohabitants.

The highest rate of cohabitation exists among people with basic and vocational education. There are less cohabitants with secondary and university education.

The highest proportions of cohabiting couples are in two regions – Banská Bystrica and Košice. The lowest rates are in the Žilina and Prešov regions. The regions of Nitra and Trnava are in the middle. And in the Bratislava region and the Trenčín region the level of cohabitation keeps shifting. Similar differences also occur on the county level. Regional or spatial differences depend on nationality and religious structure.

Sociológia 2004 Vol. 36 (No. 5: 423-454)

¹ Príspevok je jeden z výsledkov riešenia grantového projektu: *Osobitosti vývoja a priestorová diferencovanosť populačných štruktúr a procesov Slovenska* (VEGA 1/0007/03).

² Korešpondencia: Prof. RNDr. Jozef Mládek, DrSc. - Mgr. Jana Širočková, Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská republika. Tel.: +421-2-6029 6239; 6029 6526, e-mail: mladek@fns.uniba.sk; sircokova@fns.uniba.sk

1. Úvod

Rodina ako elementárne populačné spoločenstvo je v pozornosti viacerých vedných disciplín a venuje sa jej i mnoho inštitúcií spoločenskej praxe. Svedčí to o veľkej váhe (osobnej, spoločenskej), ktorá sa vo všeobecnosti tomuto spoločenstvu prisudzuje a to z hľadiska ekonomického, kultúrneho, výchovy potomstva.

Tradične sa rodine dostáva v demografickom poznávaní veľká pozornosť, pričom dominantne sa orientuje na štúdium tých procesov jej formovania, resp. rozpadu, ktoré vplývajú na reprodukčné populačné procesy. V celom historickom vývoji sa podstatná časť reprodukcie viazala na rodinné prostredie a podstatná časť obyvateľstva prežila svoje reprodukčné obdobie v rodinnom, formálnom spoločenstve.

Zmeny demografického správania, ktoré v druhej polovici 20. storočia zaznamenali krajiny severnej a západnej Európy a ktoré sa ku koncu storočia objavujú v určitých modifikáciách i v krajinách južnej, strednej a východnej Európy, možno považovať za jedny z najvýznamnejších v celej populačnej histórii. Z tohto dôvodu sa im právom dostalo označenie „revolučné“ a obdobie, v ktorom sa tieto charakteristické zmeny odohrávajú, sa označuje ako druhá demografická revolúcia alebo druhý demografický prechod. Azda najviac týchto zmien sa prejavuje v rodinnom správaní, v procesoch, ktoré priamo alebo nepriamo súvisia s formovaním alebo rozpadom rodiny a s jej funkciou v reprodukčných procesoch. Spoločný znak správania sa obyvateľstva v období 2. demografického prechodu – individualizmus, osobná sloboda sa veľmi silne dotýka práve rodinného správania, pretože jeho charakteristickou črtou v celom historickom vývoji bolo určité kolektívne, spoločenské myslenie a konanie. (Van de Kaa, D. J., 1987; Lesthaeghe, R., 1983; Pastor, K., 2002; Atoh, M., 1993, 2001; Mládek, J., 1998; Mládek, J. – Širočková, J., 2003)

Zmeny rodinného správania sa prejavujú v širokom súbore javov a procesov, v ktorom sa najčastejšie objavujú:

- odkladanie vstupu do manželstva a s tým súvisiaci pokles mier sobášnosti,
- rast priemerného sobášneho veku a priemerného veku pri prvom sobáši,
- nárast počtu kohabitácií,
- zvyšovanie početnosti a podielu nevydatých a neženatých v štruktúre obyvateľstva podľa rodinného stavu,
- znižovanie podielu slobodných uzatvárajúcich manželstvo a rast podielu rozvedených vstupujúcich do manželstva,
- zvyšovanie rozvodovosti,
- zavádzanie účinnej orálnej hormonálnej antikoncepcie a s ňou súvisiaca sexuálna voľnosť (revolúcia),
- pokles manželskej plodnosti,

- rast mimomanželskej plodnosti,
- rast priemerného veku matky pri narodení prvého dieťaťa,
- zvýšenie vzdelanostnej úrovne a zamestnanosti žien, čím sa dosiahla ich vyššia ekonomická a spoločenská nezávislosť,
- pokles veľkosti domácnosti a rast počtu domácnosti s jedným členom („single“),
- rastúci trend početnosti neúplných rodín.

Pokiaľ ide o širšie ideologické prístupy k chápaniu rodiny na Slovensku, možno povedať, že aj v súčasnosti prevažuje určitý konzervatizmus, ktorý je z veľkej časti výsledkom dominantnej kresťanskej (katolíckej) hodnotovej orientácie obyvateľov.

Prejavom takéhoto rodinného správania bol okrem iného model skorej sobášnosti, ktorý bol v 20. storočí dominantný nielen na Slovensku, ale i v ostatných stredo a východoeurópskych populáciách. Podľa D. Bartoňovej (1995) sú pre tento model sobášnosti charakteristické vysoké hodnoty mier sobášnosti, nízky priemerný vek partnerov vstupujúcich do manželstva a vysoký podiel osôb, ktoré aspoň raz uzatvorili manželstvo.

Paralelne so socioekonomickým rozvojom spoločnosti sa presadzuje stále výraznejšie model neskorej sobášnosti. Charakterizuje ho vysoký priemerný sobášny vek (25 – 28 rokov u žien, 27 – 30 rokov u mužov), miery sobášnosti zaznamenávajú výrazný pokles. Rodinné správanie sa ďalej vyznačuje i vyššou úrovňou rozvodovosti, príp. diverzifikáciou typov rodinného spolužitia. Najskôr sa tieto prejavy objavili v populáciách západnej a severnej Európy, Severnej Ameriky a koncom 20. storočia i v ostatných európskych populáciách. Na Slovensku poklesla sobášnosť veľmi výrazne (v roku 2001 klesla hrubá miera sobášnosti na 4,4 ‰). Priemerný vek pri prvom sobáši sa dlhé obdobie udržiaval na veľmi nízkej úrovni a v 90. rokoch minulého storočia sa začal zvyšovať. (V roku 2001 bol priemerný vek prvosobášených žien 23,8 roka a mužov 26,3 roka, Mládek, J. - Širočková, J., 2003) Ďalej však prevažná časť obyvateľstva vo veku 50 rokov vstúpila aspoň raz do manželstva. Rozhodujúca časť reprodukcie obyvateľstva prebieha v rodine.

2. Kohabitácie

Dominantný typ tzv. nukleárnej rodiny tvorenej dvomi rodičmi sa v procese zmien rodinného správania rozširuje o také formy, ako je rodina tvorená jednou dospelou osobou alebo neformálne partnerské dvojice žijúce ako druh a družka. Van de Kaa (1987) charakterizuje tieto zmeny ako prechod od uniformnej rodiny k široko diverzifikovaným formám rodiny a domácnosti.

Neformálne partnerské zväzky, kohabitácie sa počas posledných štyridsiatich rokov masívne rozšírili vo väčšine postindustriálnych štátov a stali sa bežnou

formou partnerského spolužitia, čím sa výrazne ovplyvňuje význam, funkcia rodiny ako spoločenskej inštitúcie. Kohabitácie ako forma spolužitia viažu v populácii určitý potenciál obyvateľov, ktorý v predchádzajúcich obdobiach uzatváral manželstvo. Korene kohabitácií treba hľadať v celkovom vývoji socio-ekonomickej sféry vyspelých krajín.

Za významné faktory rozširovania počtu a intenzity kohabitácií sa považujú zvýšenie vzdelanostnej úrovne ženskej časti populácie, vyššia zamestnanosť žien, ktorá zabezpečuje ich vyššiu ekonomickú nezávislosť, vysoká efektivita aplikovaných metód antikoncepcie spolu s liberalizáciou zákonov o interrupciách.

2.1. Typy kohabitácií

Súčasne s nárastom počtu kohabitácií sa prejavilo i mnoho typov týchto foriem spolužitia. (Král'ová, L., 1995; Klein, T. – Lengerer, A. – Uzelac, M., 2002; Coleman, J. C., 1988; Rabušic, L., 2001) Je preto aktuálnou úlohou ich usporiadanie a pokus o ich typológiu.

Kohabitácia predstavuje takú formu spolužitia dvoch dospelých partnerov rozdielneho pohlavia, ktorí v dlhšom časovom období žijú spolu ako muž a žena, spoločne bývajú a spoločne hospodária bez toho, aby boli zosobášení. V takomto zväzku môžu žiť i deti jedného alebo oboch partnerov.

Z množstva klasifikácií a typov kohabitácií možno s použitím komplexnejších kritérií identifikovať dva hlavné typy:

I. Predmanželské kohabitácie sú také formy partnerstva, v ktorých sa partneri dohodli na spolužití a s určitou pravdepodobnosťou sa ich vzťah sformalizuje uzavretím manželstva. Perspektívne môže práve tento typ rozhodujúcou mierou ovplyvniť sobášnosť a najmä reprodukciu obyvateľstva. Podľa intenzity a vývoja partnerských vzťahov možno odlíšiť dva subtypy:

a) *Kohabitácia ako testovacie partnerstvo* („manželstvo“ na skúšku). Zámerom partnerov v skúšobnom období je preveriť vzájomnú vhodnosť pre dlhodobé spolužitie v konkrétnych podmienkach spoločnej domácnosti. V tejto forme môže byť silné zastúpenie nielen slobodných, ale i rozvedených partnerov, pričom charakteristickou črtou je úmysel perspektívne sformalizovať svoje spolužitie.

b) *Kohabitácia ako predstupeň manželstva*. Charakteristické sú silnejšie väzby a presvedčenie o budúcom spoločnom manželstve. Prevažne ide o mladých slobodných partnerov, ktorí z rozličných dôvodov (ukončenie štúdia, dosiahnutie profesionálnej stability) odkladajú uzavretie manželstva.

II. Kohabitácie - dlhodobé účelové spolužitia sú relatívne rôznorodé formy spolužitia, pri ktorých partneri majú spoločnú domácnosť a nemajú v úmysle svoj vzťah sformalizovať uzavretím manželstva. Rozlíšiť je možné dva subtypy:

a) *Kohabitácia - alternatíva manželstva*. Spolužitie partnerov je veľmi podobné manželskému, môže plniť i funkciu výchovy detí. Často ide o partnerov rozvede-

ných s deťmi z predchádzajúceho manželstva, ktorí sa vedome zriekli sformalizovania svojho zväzku.

b) *Kohabitácia - funkčné partnerstvo*. Partneri sa dohodli na forme spolužitia, pri ktorej sú dôležité praktické výhody spoločnej domácnosti (byt, sociálna svojpomoc, ekonomické výhody a pod.). Prevahu majú vekovo starší partneri s minimálnou účasťou na reprodukcii.

2.2. Komparácia vybraných znakov kohabitácií na Slovensku v rokoch 1991 a 2001

Úplné informácie o kohabitáciách sa získavajú dosť ťažko, lebo neexistuje stála evidencia týchto foriem spolužitia. Spravidla sa využívajú výberové štatistické zisťovania. Pri všetkých štatistických cenzoch je to deklaratívny znak a je vždy otázne, koľko kohabitantov svoje spolužitie prizná.

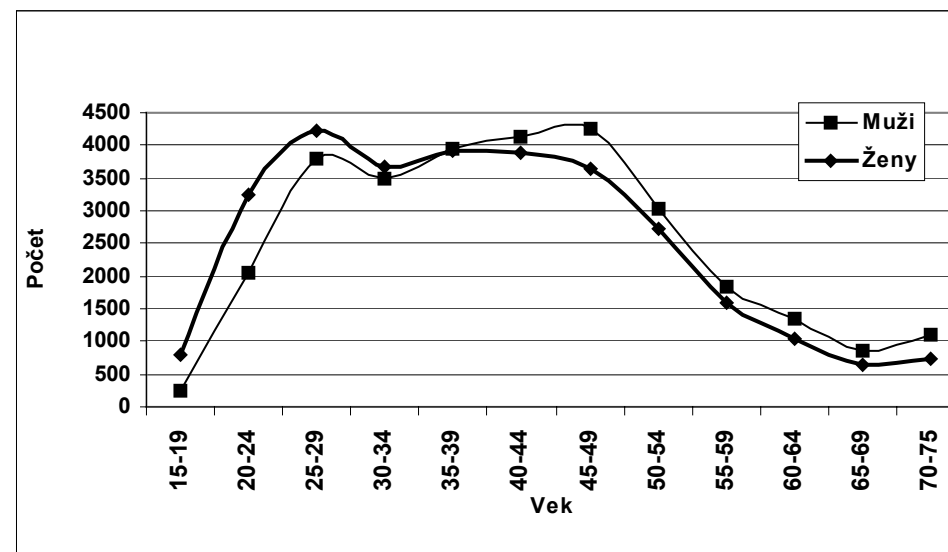
Štatistická prax na Slovensku zisťuje v rámci sčítania obyvateľstva, domov a bytov i údaje o tzv. faktických manželstvách (spoločne bývajúce osoby označené ako druh a družka), čo sú vlastne kohabitujuce páry³. Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1991 bolo na Slovensku 20 864 kohabitácií. O tom, že neformálne partnerské formy spolužitia sa rozširujú, svedčí nárast kohabitácií v roku 2001 na 30 466. Ak porovnáваме počty obyvateľov žijúcich v kohabitácii s tými, ktorí žijú vo formálnych manželstvách, zistíme, že intenzita kohabitácií je nevelká. V roku 1991 pripadalo 1,65 kohabitantov na 100 zosobášených osôb. Táto hodnota sa v roku 2001 zvýšila na 2,68 kohabitantov. Zároveň s nárastom početnosti faktických manželstiev sa menia ich štruktúrne znaky.

Ak hodnotíme vekovú štruktúru kohabitantov Slovenska, potom sú počty žien a mužov podľa veku rozdielne. Počet kohabitantov-žien rýchlo narastá a maximum dosahuje vo vekovej kategórii 25 - 30 ročných. Druhý vrchol nie je taký výrazný, vysoká početnosť sa ukazuje vo veku 35 - 45 ročných. Podobne i počet kohabitantov-mužov rýchlo vekom narastá a prvý vrchol početnosti je v kategórii 25 - 30 ročných. Výrazné maximum početnosti je však vo veku 40 - 50 ročných. (Obr. č. 1)

Z hľadiska rodinného stavu možno sledovať najvyššie zastúpenie kohabitácií u slobodných osôb oboch pohlaví. Je to výrazná zmena v porovnaní s rokom 1991, keď bolo najvyššie zastúpenie kohabitácií u rozvedených osôb oboch pohlaví. Táto zmena môže súvisieť so zvyšujúcim sa priemerným vekom pri prvom sobáši a uprednostňovaní spolužitia bez uzavretia sobáša u mladých slobodných osôb

³ Označenie „faktické manželstvo“ nepovažujeme za najvhodnejšie. Práve tieto formy spolužitia nemožno pokladať za manželstvá, ktorými sú zväzky medzi osobami opačného pohlavia uzavreté na zákonnej alebo zvykovej báze. Z množstva kategórií, používaných v zahraničnej literatúre – Nichteeliche Lebensgemeinschaften, Zusammenwohnende, Besuchende, Free union, Temporary union, nesezdaná soužití, konsenzuální svazky – považujeme za univerzálne kategórie kohabitácie a kohabitanti.

Obrázok č. 1: Veková štruktúra kohabitantov Slovenska v roku 2001

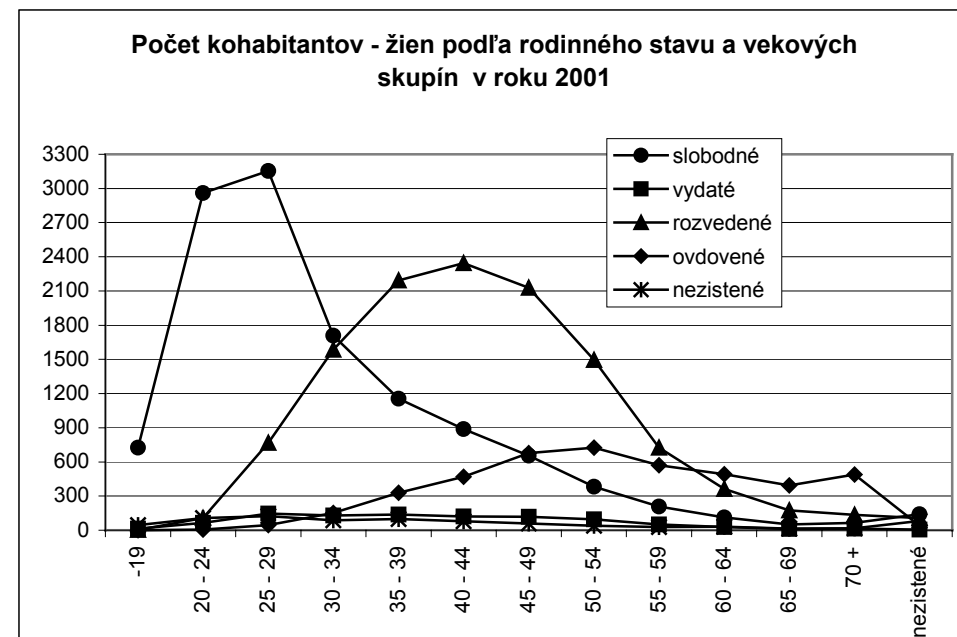
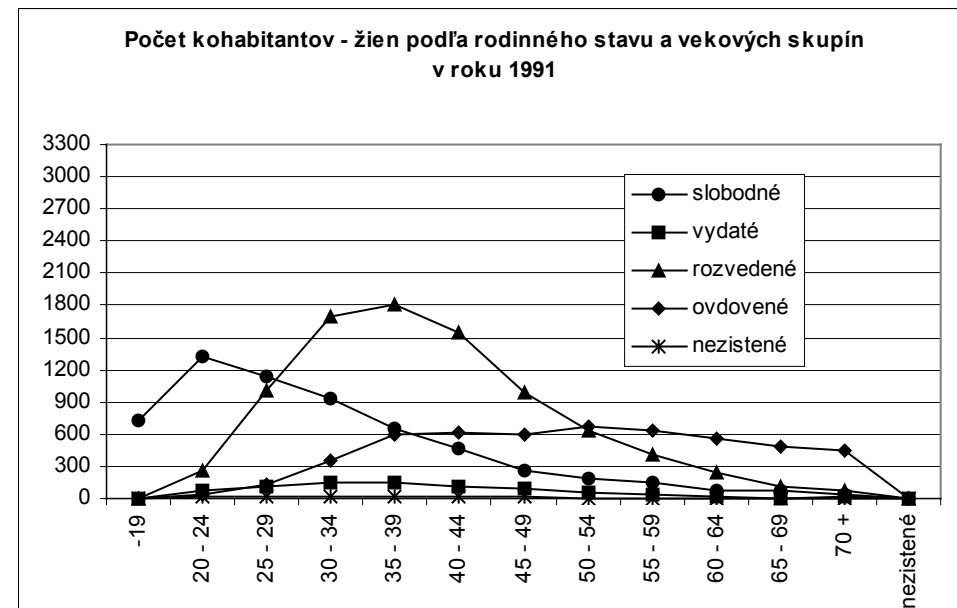
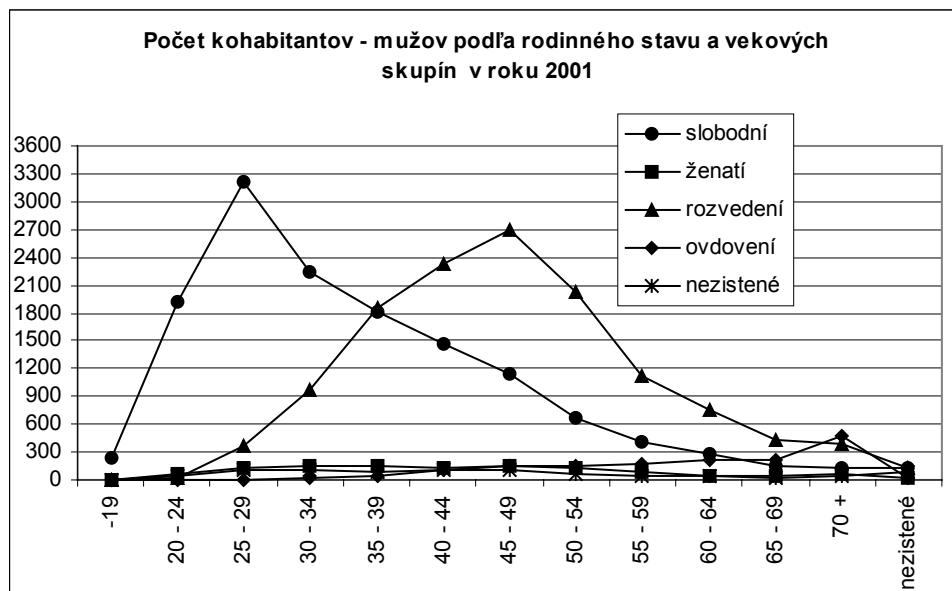
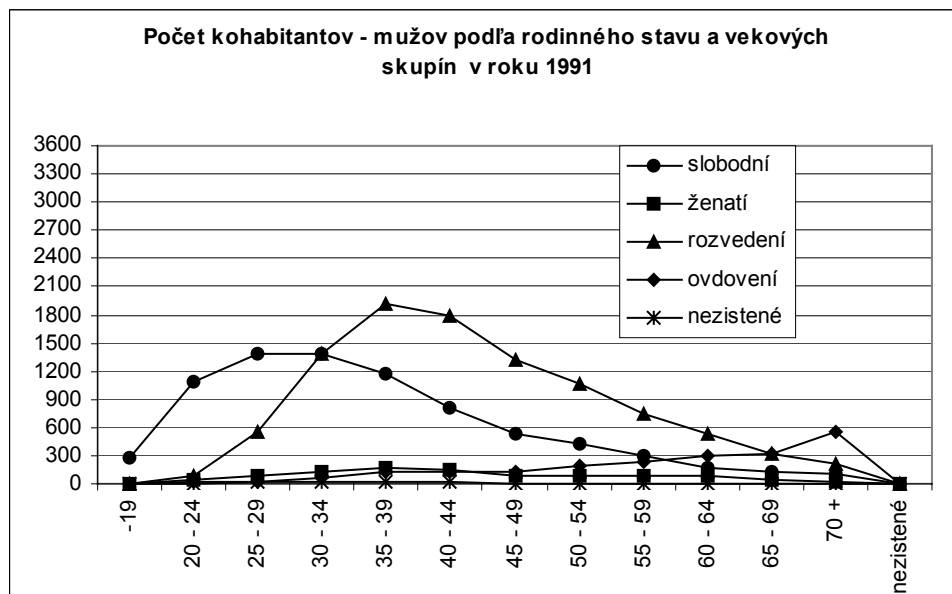

Pomerne vysoké je i zastúpenie rozvedených osôb žijúcich v kohabitáciách. Maximálne hodnoty u mužov dosahujú vo vekovej skupine 45 - 49 rokov, u žien je to až v troch vekových skupinách 35 - 39, 40 - 44 a 45 - 49 rokov. V porovnaní s rokom 1991 maximálne hodnoty u rozvedených mužov a žien žijúcich v kohabitáciách sú posunuté do vyšších vekových kategórií. Súvisí to s tým, že so zvyšujúcim sa sobášnym vekom mužov a žien sa zvyšuje i rozvodový vek a následne narastá maximálny počet rozvedených osôb v kohabitáciách vo vyšších vekových kategóriách.

V porovnaní s rokom 1991 sa v roku 2001 najviac zvýšil počet kohabitácií slobodných a rozvedených osôb oboch pohlaví. U ostatných kategórií podľa rodinného stavu nie sú zmeny také výrazné, dokonca u ovdovených sa počet osôb žijúcich v kohabitácii znížil v porovnaní s rokom 1991.

Maximálny počet kohabitácií u mužov v roku 2001 bol vo vekovej kategórii 45 - 49 rokov, u žien vo vekovej kategórii 25 - 29 rokov. Pri „zadaných“ partneroch žijúcich v kohabitáciách opäť prevažovali ženatí muži, ktorých bolo 1 186, zatiaľ čo žien bolo len 939. Podobná situácia ako v roku 1991 u ovdovených osôb žijúcich v kohabitáciách sa nám javí aj v roku 2001. V kohabitáciách výrazne dominujú ovdovené ženy v porovnaní s ovdovenými mužmi. U mužov podiel ovdovených iba pomaly rastie, až v posledných vekových kategóriách, hlavne vo vekovej kategórii 70+. U žien je podiel výrazne vyšší už od vekovej kategórie 20 - 24 rokov. (Obr. č. 2, tab. č. 1)

Obrázok č. 2: Kohabitácie na Slovensku (1991, 2001)

Tabuľka č. 1: **Kohabitácie na Slovensku podľa rodinného stavu kohabitantov v rokoch 1991 a 2001**

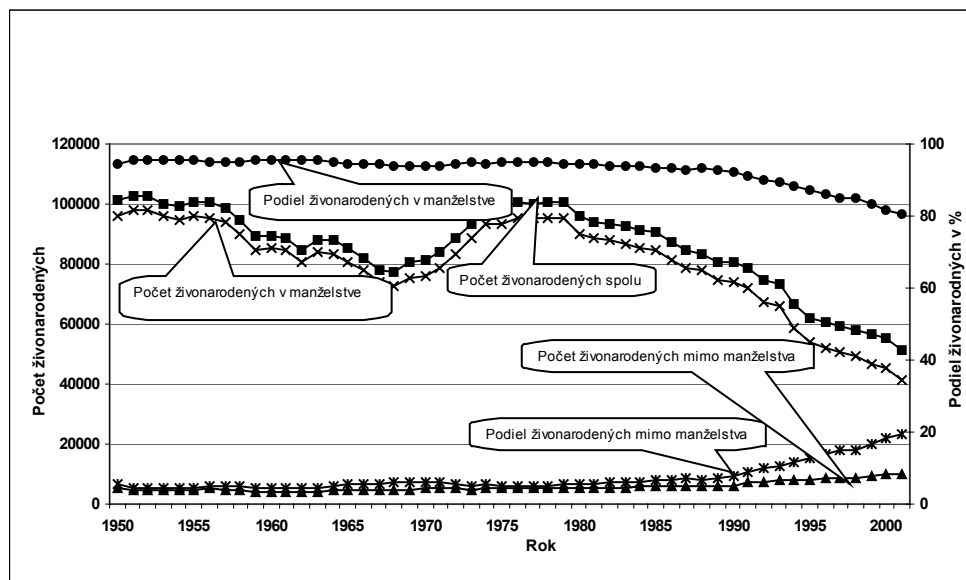
rok	pohlavie	slobodní slobodné	ženatí vydaté	rozvedení rozvedené	ovdovení ovdovené	nezistení	Spolu
1991	muži	7 745	995	9 912	2 088	124	20 864
	ženy	6 057	810	8 791	5 101	105	20 864
2001	muži	13 761	1 186	13 056	1 598	865	30 466
	ženy	12 206	939	12 123	4 386	812	30 466

Zdroj: Sčítania obyvateľov, domov a bytov v rokoch 1991, 2001

2.3. Narodení mimo manželstva

Pri absencii úplných a spoľahlivých údajov o početnosti neformálnych rodinných (manželských, partnerských) zväzkov v intercensovom období sa často využívajú pomocné údaje, napr. údaje o mimomanželskej plodnosti. Vychádza sa pritom z predpokladu, že stále častejšie si druh a družka ponechávajú neformálny spôsob spoluzitia a v takomto postavení majú i deti.

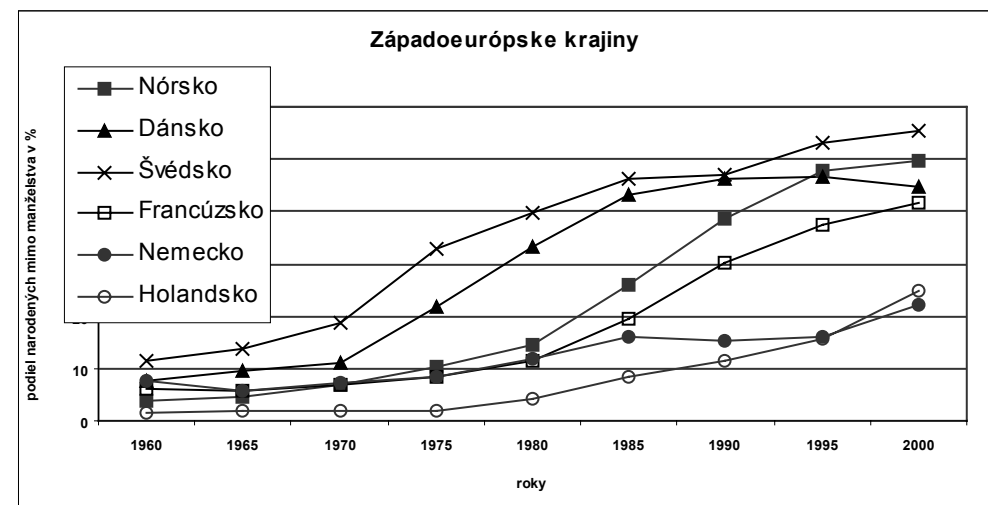
Obrázok č. 3: **Vývoj manželskej a mimomanželskej pôrodnosti na Slovensku (1950-2001)**

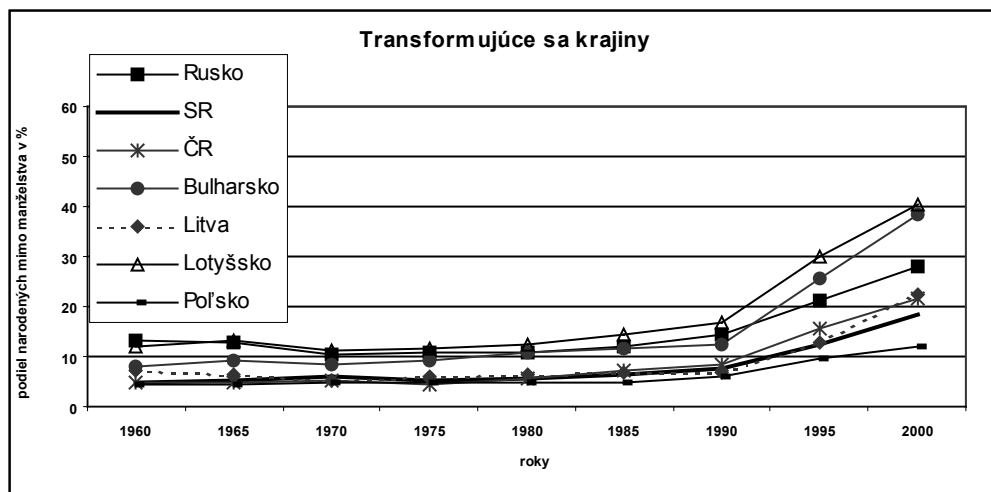

Početnosť mimomanželsky narodených detí na Slovensku bola tradične nízka, najmä v porovnaní so západnými európskymi krajinami. V roku 1950 sa mimo manželstva narodilo 5,5% detí a do roku 1990 sa tento podiel zvýšil na 7,6%. A práve v 90. rokoch začína tento ukazovateľ výrazne narastať a v roku 2001 sa podiel živonarodených detí mimo manželstva zvýšil na 19,7%. (Obr. č. 3) Z grafu je možné vidieť, že krivky zobrazujúce celkový počet narodených detí i počet detí narodených v manželstve zaznamenali najmä v 90. rokoch výrazný pokles. Stúpajúcu tendenciu vykazujú iba krivky zobrazujúce počet a podiel narodených detí mimo manželstva. Tým sa vlastne zvyrazňuje relatívny nárast tohto fenoménu.

V porovnaní so západoeurópskymi krajinami je podiel narodených mimo manželstva na Slovensku relatívne nízky. Slovensko má podobnú úroveň a rastúci trend ako ostatné transformujúce sa krajiny (Poľsko 12,1% narodených mimo manželstva, Česká republika 21,8%, Litva 22,6%, Slovinsko 18,1%). Najvyššie hodnoty tohto ukazovateľa dosahujú krajiny severnej Európy (Dánsko 44,6%, Nórsko 49,6%, Švédsko 55,3%), pričom najvýraznejší nárast zaznamenali v 70. a 80. rokoch 20. storočia. (Obr. č. 4)

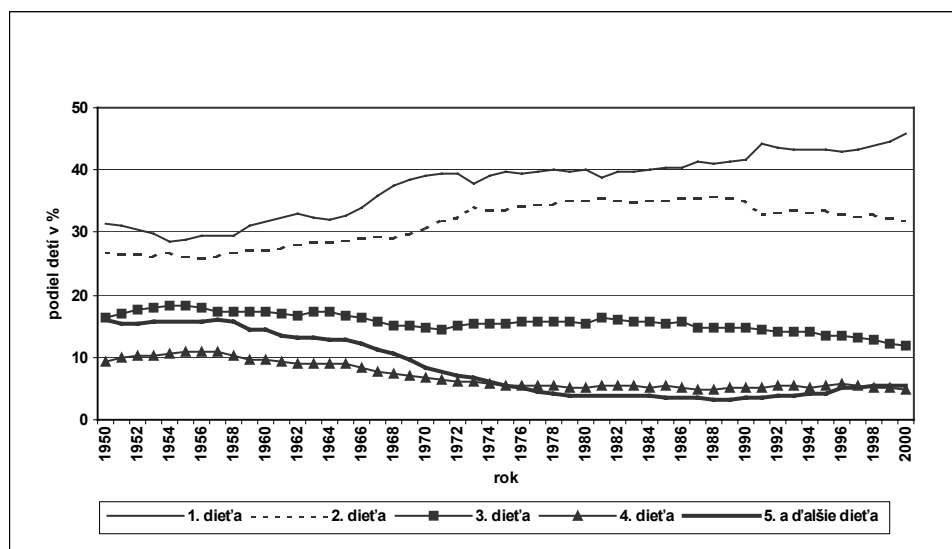
Obrázok č. 4: **Vývoj narodených mimo manželstva v európskych krajinách (1960-2000)**

Zmeny rodinného správania charakterizuje i uprednostňovanie modelu rodiny s jedným dieťaťom na úkor dvoj a trojdetných rodín. V posledných rokoch sa zvyšuje podiel narodených detí prvého poradia. Podiel narodených druhého poradia sa mierne znižuje, resp. je stabilizovaný. Podiel detí narodených vo vyššom poradí má dlhodobu klesajúcu tendenciu. (Obr. č. 5)

Obrázok č. 5: Živonarodené deti podľa poradia v SR (1950-2000)

2.4. Veľkosť a štruktúra domácností

Určité informácie o zmenách rodinného správania obyvateľstva možno získať z ďalších výsledkov sčítania obyvateľstva, a to z údajov o počte, veľkosti a štruktúre cenзовých domácností. Vývoj v rokoch 1961-2001 charakterizuje pomerne prudký pokles veľkosti slovenskej domácnosti. Priemerný počet členov domácnosti bol v roku 1961 3,53 osôb. Za 40 rokov klesol pod hranicu 3 členov a v roku 2001 dosiahol priemernú veľkosť 2,66 osôb na cenзовú domácnosť. (Tab. č. 2)

Významnou črtou vývoja je i prudký nárast cenзовých domácností s jedným členom, čiže domácností jednotlivcov. V roku 1961 bol podiel takýchto „single“ domácností 9,3%, v roku 1970 sa zvyšuje na 11,9%, do roku 1980 na 19,8% a do roku 1991 stúpol na 21,8%. V poslednom desaťročí minulého storočia je ešte výraznejší rast podielu jednočlenných domácností až na 30,0% z celkového počtu cenзовých domácností. Paralelne s touto tendenciou možno pozorovať i pokles počtu domácností s väčším počtom členov. Zatiaľ čo v roku 1961 bol podiel domácností s počtom viac ako 6 detí 11,8%, poklesol do roku 2001 ich podiel na 2,8%.

Tabuľka č. 2: Cenзовé domácnosti podľa počtu ich členov v rokoch 1961-2001

	1961		1970		1980		1991		2001	
	Počet	Podiel v %	Počet	Podiel v %	Počet	Podiel v %	Počet	Podiel v %	Počet	Podiel v %
úhrn cenзовých domácností	1 183 316	100	1 344 687	100	1 660 477	100	1 832 484	100	2 071 743	100
s počtom členov:										
1	109 692	9,30	160 802	11,9	328 188	19,8	399 288	21,79	622 023	30,0
2	281 416	23,80	317 175	23,6	384 931	23,1	438 827	23,95	481 628	23,2
3	251 085	21,20	276 534	20,6	316 917	19,1	336 692	18,37	370 966	17,9
4	247 157	20,90	294 501	21,9	374 926	22,6	421 569	23,01	404 046	19,6
5	153 657	13,00	166 997	12,4	168 021	10,1	168 523	9,20	134 617	6,5
6	74 549	6,30	72 119	5,4	55 090	3,3	67 585	3,69	58 463	2,8
7	65 760	5,50	30 208	2,2	18 272	1,1	*	*	*	*
8+	*	*	26 351	2,0	14 132	0,9	*	*	*	*
priemerný počet členov	3,53		3,37		3,01		2,88		2,66	

Zdroj: Sčítania obyvateľov, domov a bytov v rokoch 1961, 1970, 1980, 1991, 2001

Väčšina obyvateľov SR žije v úplných rodinách, aj keď ich podiel sa neustále znižuje. (Tab. č. 3) Zatiaľ čo v roku 1961 predstavovali úplné rodiny 81,2% všetkých cenзовých domácností, v roku 1980 sa ich podiel znížil na 70,6%

a v roku 2001 ďalej poklesol na 56,4%. Naopak, opačný trend vykazujú neúplné rodiny, ktorých podiel bol v roku 1961 8,4% a do roku 2001 vzrástol na 11,9%.

Tabuľka č. 3: Cenzové domácnosti podľa druhu v rokoch 1961-2001

druh cenzovej domácnosti	1961		1970		1980		1991		2001	
	Počet	Podiel v %	Počet	Podiel v %	Počet	Podiel v %	Počet	Podiel v %	Počet	Podiel v %
Rodina úplná	960 348	81,2	1 055 744	78,5	1 171 976	70,6	1 234 473	67,4	1 168 023	56,4
bez závislých detí	396 875	33,5	461 652	34,3	535 644	32,3	472 137	25,8	524 020	25,3
so závislými deťmi	563 473	47,6	594 092	44,2	636 332	38,3	762 336	41,6	644 103	31,1
Rodina neúplná	99 612	8,4	115 050	8,6	136 360	8,2	190 931	10,4	246 358	11,9
bez závislých detí	*	*	*	*	76 500	4,6	91 785	5,0	108 029	5,2
so závislými deťmi	*	*	*	*	59 860	3,6	99 146	5,4	138 329	6,7
Viacčlenná nerodinná domácnosť	13 664	1,1	13 091	1,0	23 953	1,4	7 792	0,4	35 339	1,7
domácnosť jednotlivcov	109 692	9,3	160 802	11,9	328 188	19,8	399 288	21,8	622 023	30,0
<i>úhrn cenzových domácností</i>							100		2 071 743	100

Zdroj: Sčítania obyvateľov, domov a bytov v rokoch 1961, 1970, 1980, 1991, 2001

3. Vybrané znaky kohabitácií a kohabitantov na Slovensku v roku 2001

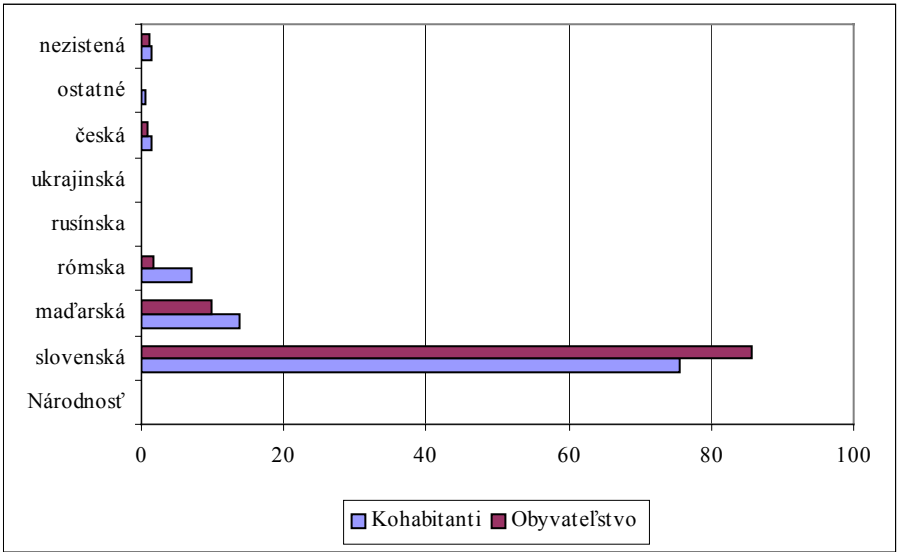
Z databázy Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2001 boli získané informácie o súbore kohabitantov na Slovensku. Charakteristiky sa týkali národnostnej, religióznej a vzdelanostnej štruktúry kohabitantov, ako aj ich zaradenia do regionálnych útvarov.

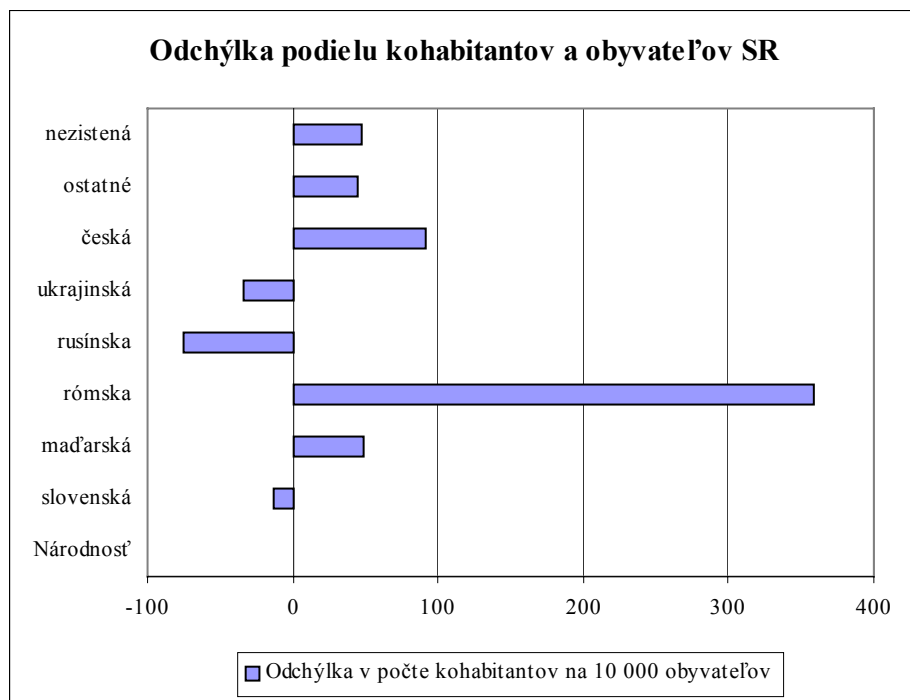
3.1. Národnostná štruktúra kohabitantov

Národnosť ako kultúrnu charakteristiku obyvateľstva považujeme za určitý syntetický znak, ktorý ovplyvňuje mnohé populačné javy a procesy. Výsledky komparácie národnostnej štruktúry kohabitantov a obyvateľov Slovenska poukazujú na relatívnu podobnosť oboch súborov. I menšie odlišnosti týchto štruktúr možno hodnotiť ako významné, lebo práve tieto odlišnosti umožňujú vysvetliť vzťah príslušníkov jednotlivých národností ku kohabitáciám. Rovnako ako pri národnostnej štruktúre obyvateľstva Slovenska majú i pri štruktúre kohabitantov rozhodujúce postavenie slovenská, maďarská a rómska národnosť. (Obr. č. 6) Svojou váhou sa rozhodujúcou mierou uplatňujú nielen v súboroch Slovenska, ale i v regionálnych útvaroch nižších úrovní.

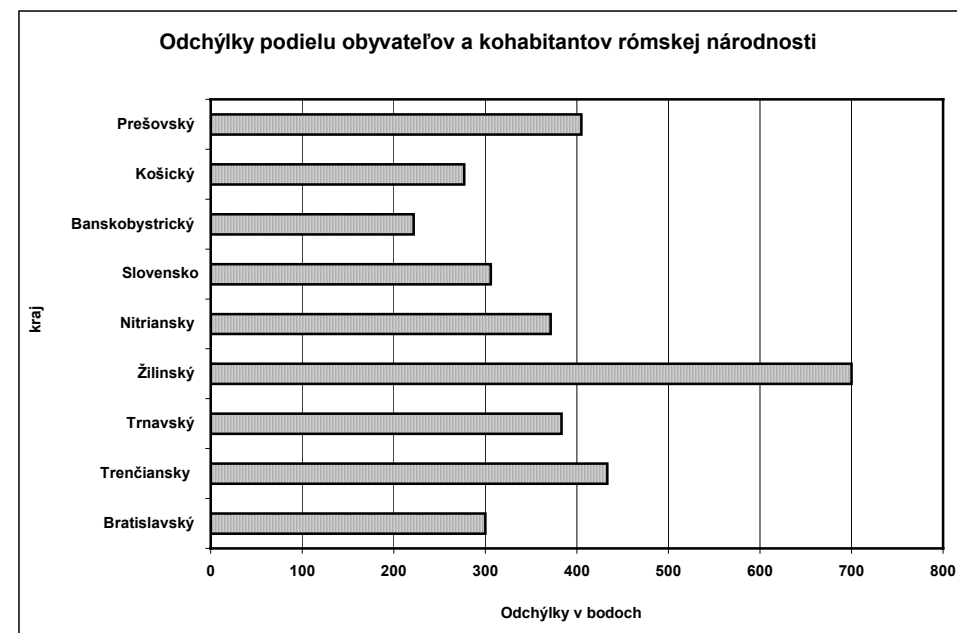
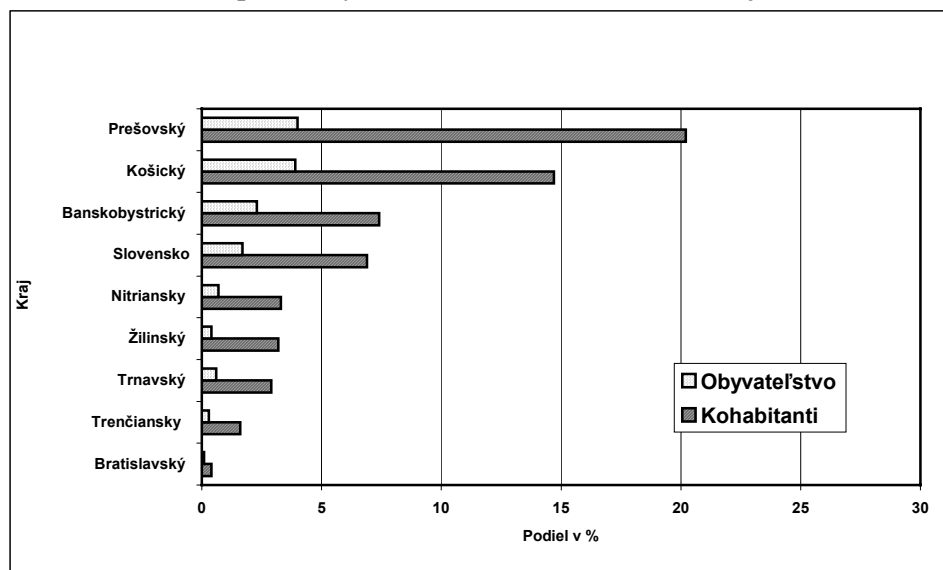
Už pri vizuálnom porovnaní grafickej prezentácie podielov kohabitantov obyvateľov Slovenska je markantné relatívne nižšie zastúpenie kohabitantov slovenskej národnosti a naopak vyšší podiel preukazujú kohabitanti maďarskej, rómskej a českej národnosti. V snahe vyjadriť exaktnejšie tieto rozdiely boli dané do pomeru počty kohabitantov a obyvateľov jednotlivých národností Slovenska a stanovený ukazovateľ počtu kohabitantov na 10 000 obyvateľov (priemer za Slovensko je 113,3). Výsledkom sú odchýlky týchto ukazovateľov, vyjadrené pre jednotlivé národnosti. Pozitívne odchýlky indikujú zvýšenú intenzitu kohabitácií a záporné odchýlky vyjadrujú relatívne nižšiu intenzitu kohabitácií v danej národnostnej kategórii. (Vid' obr. č. 6) Negatívne odchýlky vykazujú kohabitanti slovenskej, rusínskej a ukrajinskej národnosti, čo dokazuje určitú zdržanlivosť, až odmietavý postoj obyvateľov týchto národností voči kohabitáciám. Najmä kohabitanti slovenskej národnosti sa svojou početnosťou výrazne uplatňujú i v celoslovenských charakteristikách. Pozitívne odchýlky vykazujú kohabitanti - príslušníci maďarskej, českej a rómskej národnosti. Prekvapivo výrazne pozitívnu odchýlku a početnejšie zastúpenie kohabitácií dosahuje rómska národnosť.

Obrázok č. 6: Národnostná štruktúra obyvateľov a kohabitantov v SR (podiel v %)

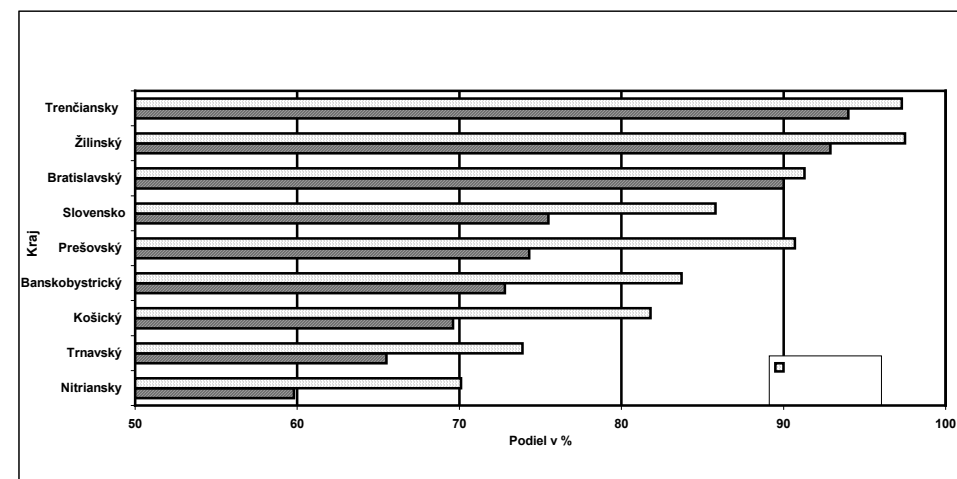

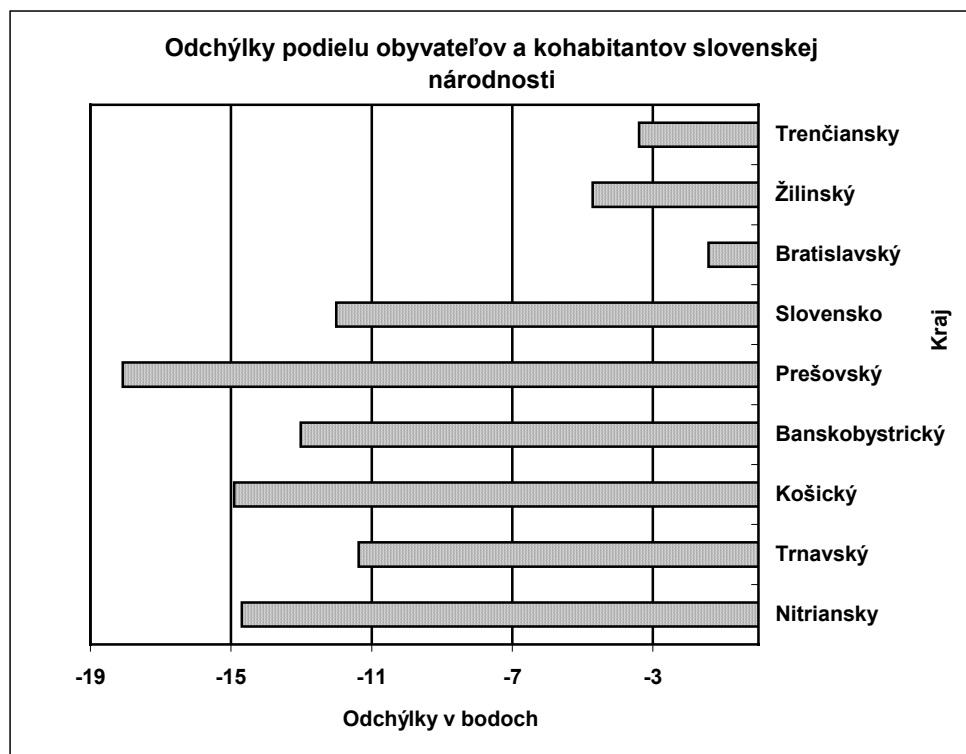

Obrázok č. 7: Zastúpenie obyvateľov a kohabitantov rómskej národnosti

Obrázok č. 8: Zastúpenie obyvateľov a kohabitantov slovenskej národnosti

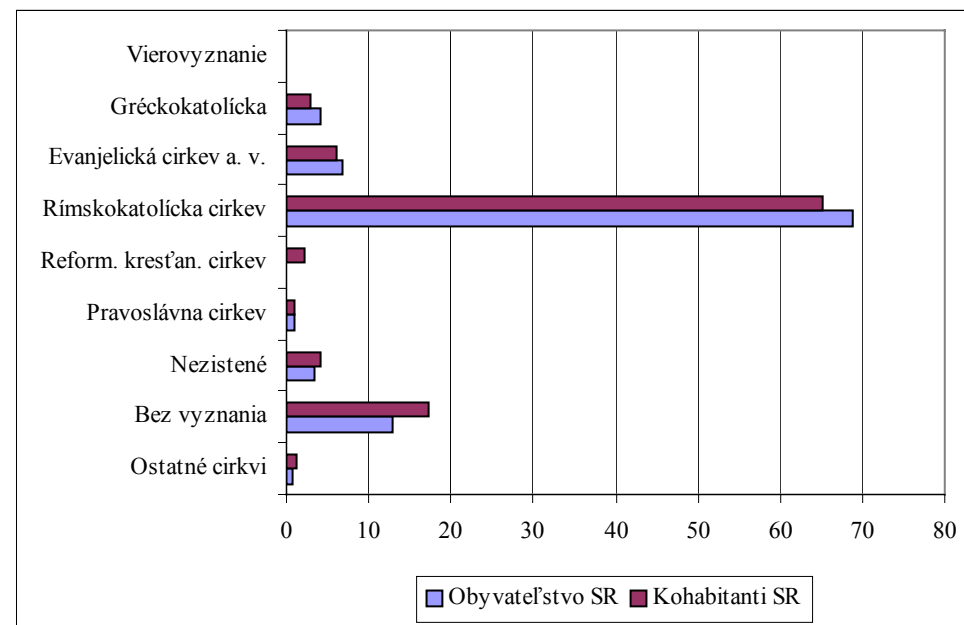
Výrazne pozitívna odchýlka v intenzite kohabitácií obyvateľov rómskej národnosti súvisí s osobitosťami zakladania a existencie manželstva a rodiny tohto obyvateľstva. Vznik matrimónia (manželstva) je v rómskom spoločenstve podriadený vnútrokupinovým zvyklostiam a normám. Dôležité pritom je, že tento proces má dve etapy. Prvou je obrad mangavipen (pytačky, zásnuby), ktorý sa uskutočňuje vo veľmi mladom veku partnerov a z celospoločenského hľadiska nie je inštitucionálnou legitimizáciou vzťahu muža a ženy. Partneri však začínajú spoločne žiť a zakladajú potenciálnu jednotku reprodukcie. Podľa výskumu M. Dubayovej (2001) v sledovanom súbore rómskej komunity na východnom Slovensku sa až 40% kohabitantov zosobášilo až po 2 rokoch spolužitia a 10% sa nezobášilo vôbec. Druhým obradom je bijav (sobáš), ktorý má povahu inštitucionalizácie partnerského vzťahu v zmysle zákonných noriem. Práve časový rozdiel medzi vznikom partnerského spolužitia v zmysle vnútroetnických noriem a uzavretím manželstva vysvetľuje prítomnosť relatívne početnejšieho súboru kohabitácií u rómskeho obyvateľstva.

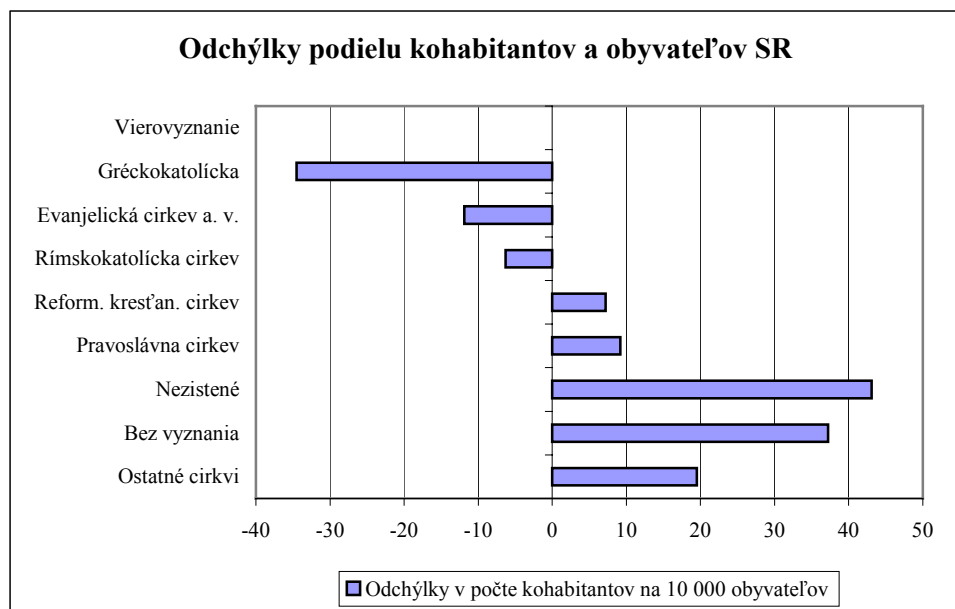
Pozitívnu odchýlkou počtu kohabitantov sa u rómskej národnosti celkom zreteľne prejavuje i na úrovni krajov Slovenska (Obr. 7). Podobne pozitívne odchýlky vykazuje i obyvateľstvo maďarskej národnosti. Ich úroveň je však značne nižšia a medzi jednotlivými krajmi sú značné odlišnosti. Na druhej strane má obyvateľstvo slovenskej národnosti vo všetkých krajoch negatívne odchýlky (Obr. 8). Ich hodnoty sú síce nevelké, ale svojou početnosťou sa táto národnosť a jej zdržanlivý postoj ku kohabitáciám uplatňuje najvýraznejšie. Aj rusínska národnosť vykazuje vo všetkých krajoch negatívne odchýlky, svojím zastúpením sa však reálne uplatňuje jej vplyv iba v Prešovskom a Košickom kraji.

3. 2. Religiózna príslušnosť kohabitantov

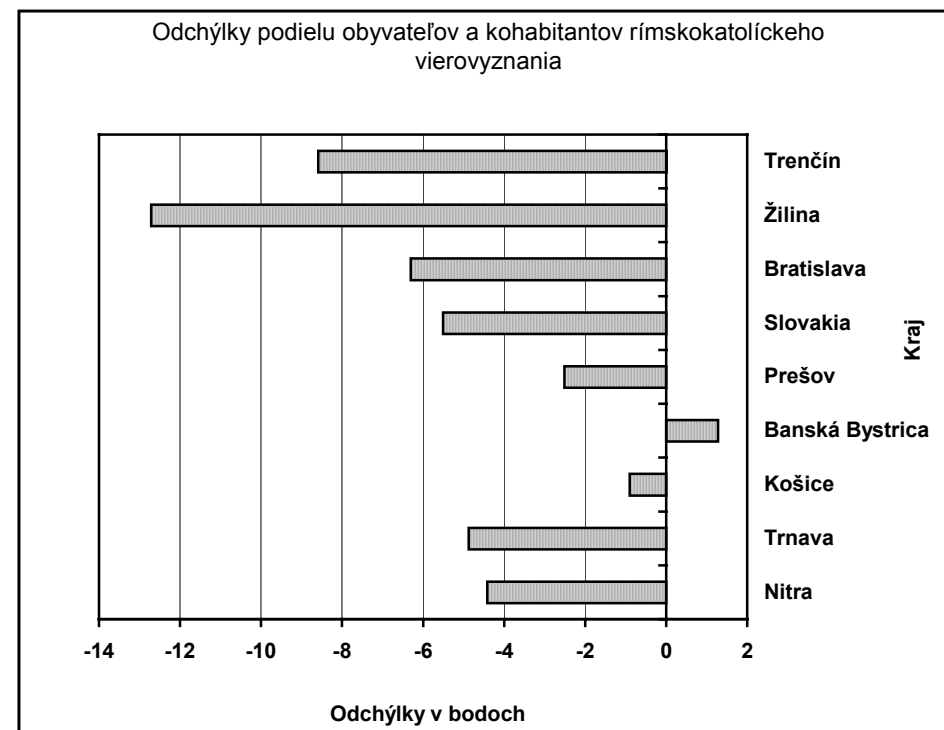
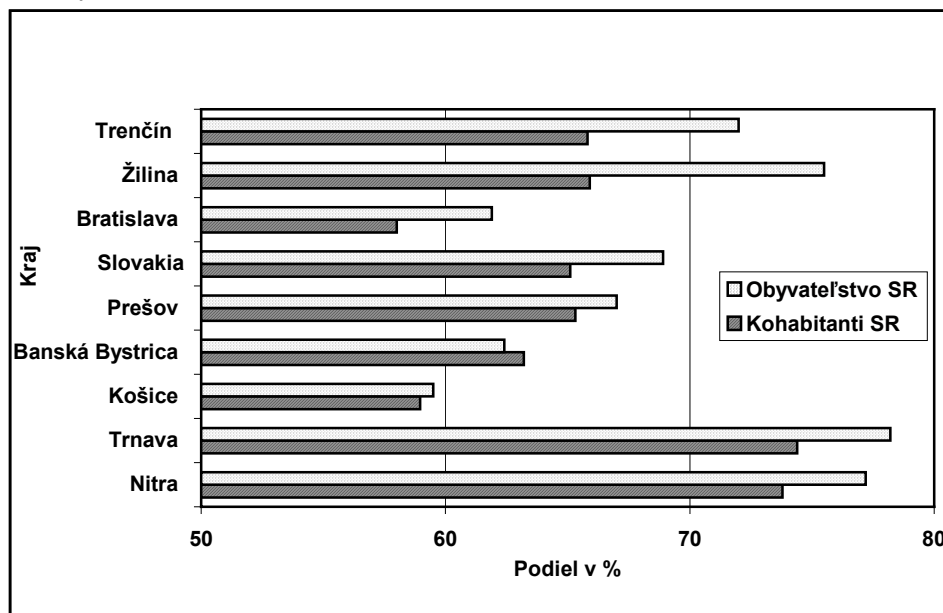
Napriek postupujúcej sekularizácii sa vplyv religióznej príslušnosti pociťuje veľmi výrazne vo viacerých populačných procesoch. Podobne aj v rodinnom správaní sa odrážajú postoje jednotlivých religii k procesom formovania, existencie a rozpadu rodiny.

Obrázok č. 9: **Religiózna štruktúra obyvateľov a kohabitantov Slovenska** (podiel v %)

Obrázok č. 10: Zastúpenie obyvateľov a kohabitantov rímskokatolíckeho vierovyznania

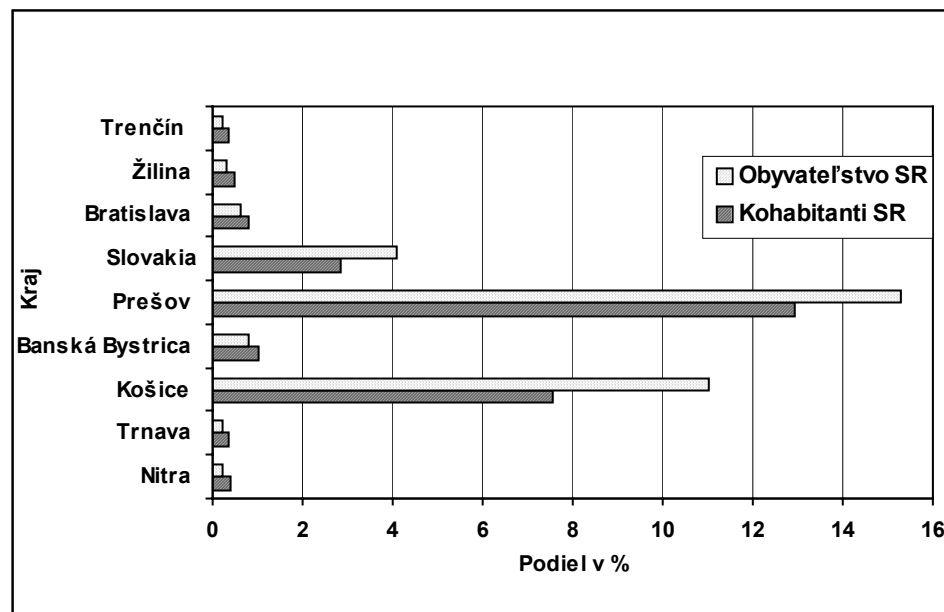

Komparácia religióznej štruktúry kohabitantov a obyvateľov Slovenska sa uskutočnila rovnakou metódou ako pri národnostnej štruktúre. Odlišnosti oboch štruktúr sa prejavujú v menšom zastúpení kohabitantov, príslušníkov rímskokatolíckej, gréckokatolíckej a evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Zdržanlivosť, až odmietavý postoj ku kohabitáciám príslušníkov týchto vierovyznaní sa odrážajú i v negatívnych odchýlkach. (Obr. č. 9) Sú to tri najpočetnejšie vierovyznania na Slovensku a najmä váha príslušníkov rímskokatolíckej cirkvi je dominantná. Na druhej strane nie je veľkým prekvapením, že osoby bez vyznania a s nezisteným religióznym vyznaním (kategória príslušnosti k ostatným cirkvám je príliš heterogénna a málopočetná) sa v štruktúre kohabitantov Slovenska vyznačujú pozitívnejšími odchýlkami. S malými pozitívnymi odchýlkami sa prezentujú i kohabitanti prislúchajúci k pravoslávnej a reformovanej kresťanskej cirkvi.

Na úrovni krajov sa výrazne prejavujú negatívne odchýlky u obyvateľov rímskokatolíckeho vierovyznania s výnimkou Banskobystrického kraja. (Obr. č. 10) Pestrejšie hodnoty dosahujú u obyvateľov gréckokatolíckeho vierovyznania, i keď ide iba o formálnu stránku. V Košickom a Prešovskom kraji je sústredená podstatná časť obyvateľov tohto vierovyznania a ich odchýlky sú negatívne rovnako

ako za celé Slovensko. Pozitívne odchýlky v ostatných krajoch sú z hľadiska početnosti ich obyvateľov gréckokatolíckeho vierovyznania málo významné. (Obr. č. 11)

Obrázok č. 11: Zastúpenie obyvateľov a kohabitantov gréckokatolíckeho vierovyznania

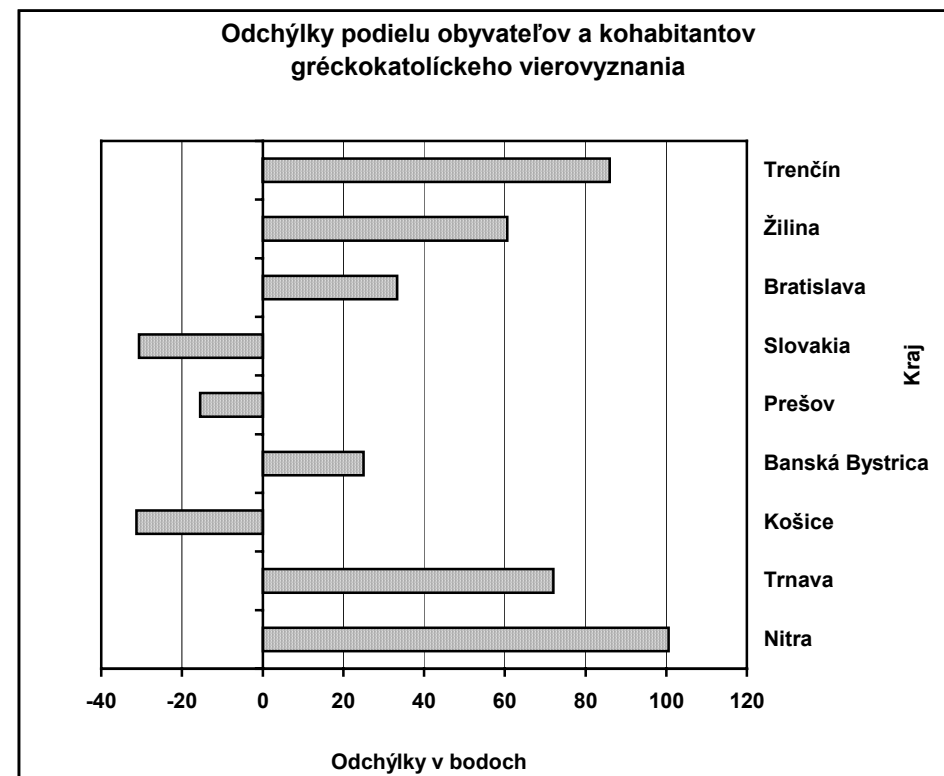

3. 3. Vzdelanostná úroveň kohabitantov

Hodnotenie vzťahu medzi úrovňou vzdelania a intenzitou kohabitácií je dosť komplikované a vývojovo sa mení. Spočiatku (60. a 70. roky minulého storočia) sa zdôrazňovala skúsenosť, že kohabitácie sú forma spolužitia, ktorá sa viaže na obyvateľstvo s vyšším vzdelaním. (Pohl, K., 1985) Najčastejšie sa tento znak spomína s úrovňou vzdelania žien. Ženy s nižším vzdelaním sa oveľa ťažšie rozhodujú pre neformálne spolužitie ako ženy s vysokoškolským vzdelaním. Preto je účasť vzdelaných žien na kohabitáciách početnejšia, pričom sa uplatňuje najmä určitá výhoda vo forme ich ekonomickej nezávislosti. (Lapierre-Adamcyk, E. – Charvet, C., 2000)

V ďalšom vývoji (80. a 90. roky) sa vzťah vzdelania obyvateľstva a kohabitácie modifikuje, najmä v dôsledku zmien vekovej štruktúry kohabitantov. Znižuje sa ich vek a do kohabitácií vstupujú stále mladšie vekové kategórie. Je preto

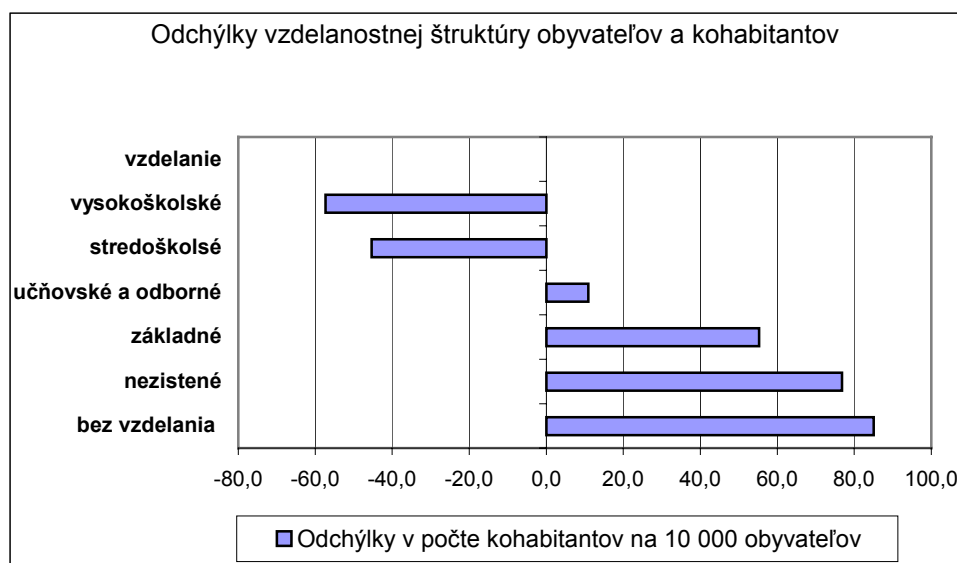
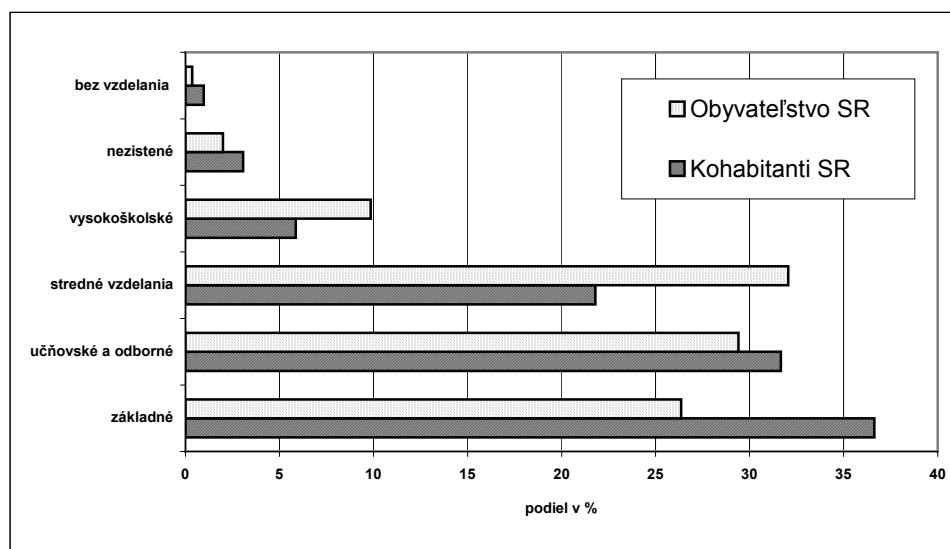
logické, že majú ukončené iba nižšie stupne vzdelania, alebo sa pripravujú na svoje povolanie. (Peuckret, R., 1999) Takýto trend potvrdzuje i štúdium potenciálu predmanželského spolužitia, ktorý je vyšší u obyvateľov so základným vzdelaním. (Fialová, L. - Hamplová, D. - Kučera, M. – Vymětalová, S., 2000)

Aj pri hodnotení vzdelanostnej úrovne obyvateľov a kohabitantov Slovenska sa potvrdili podobné vývojové trendy. Najviac kohabitácií sa spája s osobami so základným a učňovským odborným vzdelaním. Podieľajú sa 68,3% na celom počte kohabitácií, zatiaľ čo podiel obyvateľov Slovenska s rovnakým vzdelaním je iba 55,8%. Odrážajú to i porovnávacie charakteristiky s pozitívnymi odchýlkami. (Obr. č. 12) Je to dôsledok narastania početnosti kohabitácií v nižších vekových kategóriách, ktoré sa preukázalo v roku 2001, ako vidno z obr. č. 1. Určitý vplyv môže mať i početnejšie zastúpenie obyvateľov rómskej národnosti, ktorého vzdelanostná úroveň je nízka. Kohabitanti so stredoškolským a vysokoškolským

vzdelaním nedosahujú proporcionálne zastúpenie a charakteristické sú pre obe vzdelanostné kategórie záporné odchýlky.

Obrázok č. 12: Vzdelanostná štruktúra obyvateľov a kohabitantov Slovenska

3. 4. Priestorová diferencovanosť kohabitácií

Hodnotenie priestorového rozloženia kohabitácií na Slovensku sa uskutočnilo na úrovni krajov, okresov a v súboroch mestských a vidieckych sídel.

Na úrovni krajov sa počet kohabitantov porovnáva s ukazovateľmi, u ktorých sa predpokladá určitý vzťah s kohabitáciami: počet obyvateľov, počet žien starších ako 15 rokov a počet vydatých žien. Prepočty relatívnych ukazovateľov a najmä ich kartografické interpretácie poukázali na značnú priestorovú stabilitu kohabitácií v rámci Slovenska. Vyjadruje ju značná podobnosť rozloženia kohabitácií v zmysle použitých ukazovateľov. (Obr. č. 13) Dva kraje - Banskobystrický a Košický - sú útvary s relatívne vysokou úrovňou kohabitácií. Na druhej strane Žilinský a Prešovský kraj sú podľa všetkých ukazovateľov útvary s najnižšou úrovňou kohabitácií. Ďalšie dva kraje - Nitriansky a Trnavský boli vždy zaradené do stredného stupňa. Iba Bratislavský a Trenčiansky ukázali určitú premenlivosť pri zaradení do zvolených kategórií úrovne kohabitácií.

Explantácia týchto priestorových odlišností nie je jednoduchá a jednoznačná. Ako jedna z možností sa núka využitie rozdielov a bodových odchýlok v intenzite výskytu kohabitácií, ktoré sa viažu na národnostnú a religióznu štruktúru obyvateľstva a kohabitantov Slovenska. V Žilinskom a Prešovskom kraji majú vyšší podiel religie so zápornou odchýlkou intenzity kohabitácií (rímskokatolícke, evanjelické a v. a gréckokatolícke). Ich podiel dosahuje 86%, resp. 87%, zatiaľ čo celoslovenský priemer týchto religii je 80%. (Tab. č. 4) Zároveň je veľmi nízke zastúpenie religii s pozitívnymi odchýlkami intenzity kohabitácií - bez vyznania, nezistené, reformované kresťanské a pravoslávne s podielom 13%, resp. 12%, čo je oveľa nižšie, ako je celoslovenský priemer (19%). Podobne možno hodnotiť i zastúpenie jednotlivých národností v Žilinskom a Prešovskom kraji. Zastúpenie národností so zápornými odchýlkami intenzity kohabitácií v oboch krajoch je oveľa vyššie (94%, resp. 97%), ako je ich podiel na Slovensku (87%). Súčasne je relatívne nižšie zastúpenie národností s pozitívnou odchýlkou intenzity kohabitácií (1%, resp. 4%), ako je ich celoslovenský priemer (12%).

V Banskobystrickom a Košickom kraji, ktoré majú relatívne najvyššiu úroveň kohabitácií, sú významne odlišné religiózna a národnostná štruktúra ich obyvateľov v porovnaní s dvomi predchádzajúcimi kraji. V religióznej štruktúre je zastúpenie religii so zápornou odchýlkou intenzity kohabitácií nižšie (75%, resp. 76%), ako je celoslovenský podiel (80%) a naopak zastúpenie religii s pozitívnou odchýlkou je dosť vysoké (25%, resp. 24%). V ich národnostnej štruktúre pozorujeme nižší podiel národností so zápornou odchýlkou (82%, resp. 84%), ako je ich podiel na Slovensku (87%). Zároveň je vyšší podiel národností s pozitívnou odchýlkou (15%, resp. 16%), ako je ich zastúpenie na Slovensku (12%). Takéto

rozloženie kohabitácií sa potvrdzuje i na úrovni okresov Slovenska. Rozdiely v intenzite sú však oveľa väčšie.

Tabuľka č. 4: Zastúpenie národnostných a religióznych skupín obyvateľstva v regionálnych štruktúrach

Národnostná štruktúra obyvateľstva

Národnosť/kraj	Slovensko	Žilina	Prešov	B. Bystrica	Košice	
Slovenská	85,8	97,5	90,7	83,7	81,8	negatívne odchýlky
Rusínska	0,4	0	2,7	0	0,3	
Ukrajinská	0,2	0	0,9	0	0,3	
Spolu	86,4	97,5	94,3	83,7	82,4	
Maďarská	9,7	0,1	0,1	11,7	11,2	pozitívne odchýlky
Rómska	1,7	0,4	4	2,3	3,9	
Česká	0,8	0,9	0,5	0,7	0,6	
Spolu	12,2	1,4	4,6	14,7	15,7	

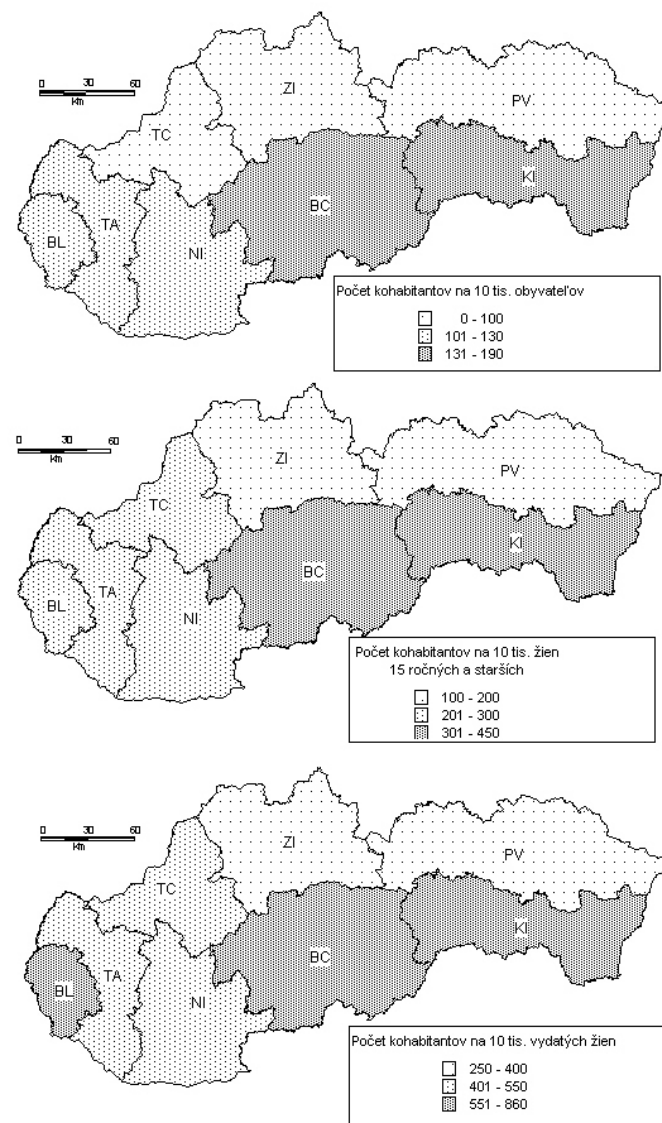
Religiózna štruktúra obyvateľstva

Vierovyznanie	Slovensko	Žilina	Prešov	B. Bystrica	Košice	
Rímskokatolícke	68,9	75,5	67	62,4	59,5	negatívne odchýlky
Evanjelické a. v.	6,9	10,5	5,1	13	4,4	
Gréckokatolícke	4,1	0,3	15,3	0,8	11	
Spolu	79,9	86,3	87,4	76,2	74,9	
Bez vyznania	13	10,4	5,6	18,8	11,8	pozitívne odchýlky
Neudané	3,5	2,9	2,5	4,3	4	
Reformované kresťanské	2	0	0,1	1,8	6,4	
Pravoslávne	0,9	0,1	4	0,2	1,8	
Spolu	19,4	13,4	12,2	25,1	24	

Prameň: Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov 2001

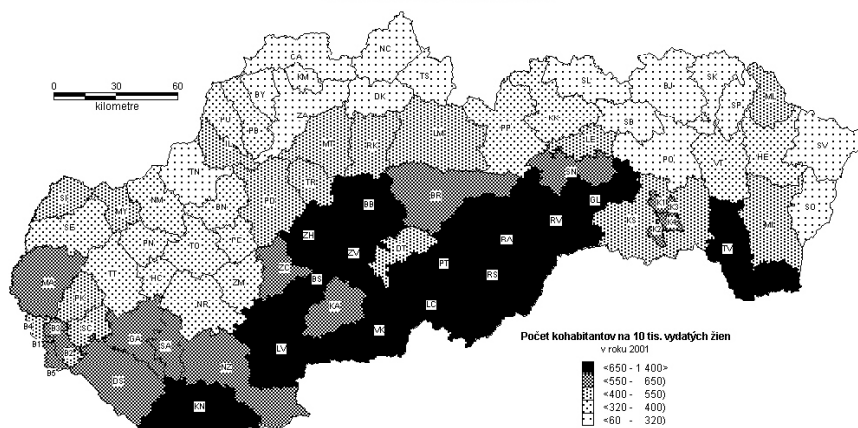
Výrazný je pás okresov na južnom Slovensku s vysokým zastúpením kohabitantov, a to tak v porovnaní s počtom vydatých žien, ako aj s celkovým počtom obyvateľov. Nižšia intenzita kohabitácií sa viaže na pás okresov od západného Slovenska, cez severné až na východné Slovensko. (Obr. č. 14, 15) Vzťahy s religióznou a národnostnou štruktúrou sú podobné ako na úrovni krajov.

Obr. 13 Kohabitácie na Slovensku - 2001

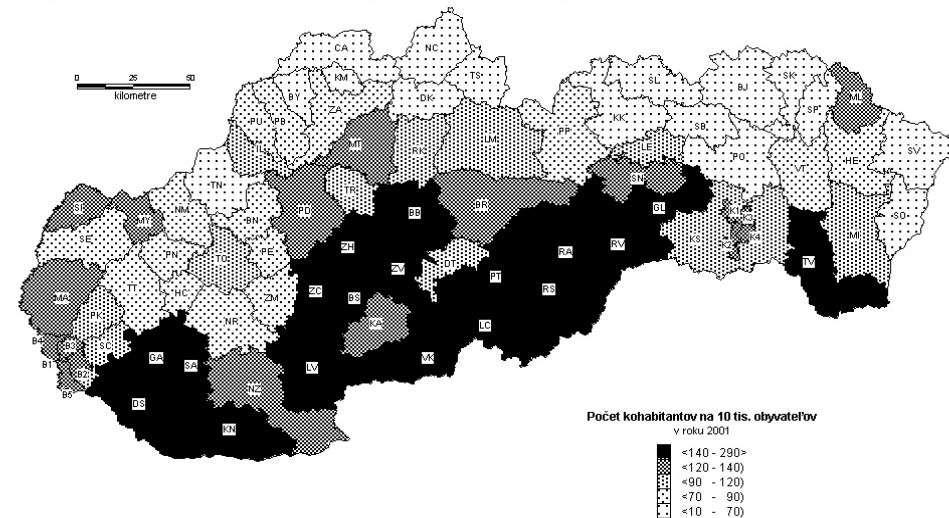
Obr. 14

Intenzita kohabitácií na Slovensku I

Obr. 15

Intenzita kohabitácií na Slovensku II

Dost' často sa posudzuje vplyv stupňa urbanizácie nielen na formovanie a rozpad rodiny, ale i na intenzitu výskytu kohabitácií. Všeobecne sa práve v urbánnom prostredí môžu vytvárať priaznivejšie predpoklady pre formovanie kohabitácií. Tieto formy spolužitia sa častejšie vyskytujú vo veľkomestských sídelných útvaroch ako v malých mestách a na vidieku.

Tento poznatok sa potvrdzuje i na Slovensku. V mestských štruktúrach žilo v roku 2001 56% obyvateľov Slovenska. V nich sa však sústredilo až 62,9% všetkých kohabitácií. Vo vidieckych sídlach bolo iba 37,1% kohabitácií, čo je prejavom určitého konzervatizmu vidieckeho prostredia voči týmto formám spolužitia. Pri hodnotení rozmiestnenia kohabitácií na území krajov sa vyššia koncentrácia v mestách potvrdila bez výnimky. (Tab. č. 5) Najsilnejší vplyv faktora urbanizácie sa prejavuje v Žilinskom, Trenčianskom, Trnavskom a Nitrianskom kraji. Ich odchýlky rozmiestnenia obyvateľstva a kohabitácií sú vyššie ako slovenský priemer. Na druhej strane štyri ďalšie kraje Bratislavský, Banskobystrický, Prešovský a Košický majú taktiež pozitívne odchýlky, ale vplyv faktora urbanizácie možno považovať za slabší, ako je priemer na Slovensku.

Tabuľka č. 5: **Rozmiestnenie obyvateľstva a kohabitácií v mestských a vidieckych sídlach Slovenska v roku 2001** (podiel v %)

Kraj	Mestské sídla		Vidiecke sídla		Odchýlky v bodoch
	obyvateľstvo	kohabitácie	obyvateľstvo	kohabitácie	
Bratislavský	84,0	86,8	16,0	13,2	3,3
Trnavský	50,3	59,8	49,7	40,2	18,8
Trenčiansky	57,9	72,9	42,1	27,1	26,0
Nitriansky	48,1	54,9	51,9	45,1	14,2
Žilinský	50,3	70,4	49,7	29,6	40,1
Banskobystrický	54,4	56,1	45,6	43,9	3,3
Prešovský	50,4	52,7	49,6	47,3	4,5
Košický	56,7	58,5	43,3	41,5	3,1
Slovensko	56,0	62,9	44,0	37,1	12,2

Prameň: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001.

6. Záver

Zmeny rodinného správania obyvateľstva sú podstatnou súčasťou populačného vývoja v období druhého demografického prechodu. Je to súbor zmien, ktoré sa týkajú najmä procesov sobášnosti, rozvodovosti a potratovosti, ako aj celkovej problematiky formovania a rozpadu rodiny. Významnou súčasťou tohto súboru sú

zmeny foriem rodinného a partnerského spolužitia, ako i mimomanželská pôrodnosť.

Napriek silnému vplyvu tradícií dochádza aj na Slovensku k zmenám v rodinnom správaní obyvateľstva. Tieto zmeny majú určité dlhodobé trendy, ktoré sa v posledných 10 – 15 rokoch vyznačujú určitou akceleráciou. Pôvodný typ nukleárnej rodiny je síce dominantnou formou tohto spoločenstva, ale zároveň pozorujeme nárast počtu kohabitácií, vzrastá i mimomanželská plodnosť. Výrazné je uprednostňovanie modelu rodiny s jedným dieťaťom, podiel detí narodených vo vyšších poradiach má klesajúcu tendenciu.

Niektoré z týchto zmien majú podobný charakter ako tie, ktoré sa v západoeurópskych populáciách začali prejavovať od 60. rokov minulého storočia a ktoré sa považujú za charakteristické črty demografického správania v období 2. demografického prechodu.

Štúdium kohabitácií na Slovensku ukázalo ich určitú závislosť najmä od niektorých spoločensko-kultúrnych znakov. Sú to najmä národnosť, religiozita a vzdelanostná štruktúra obyvateľstva. Aj priestorové odlišnosti v intenzite kohabitácií sú v silnej závislosti od rozmiestnenia obyvateľov jednotlivých národností a religii.

Jana Širočková (1979) v rokoch 1997-2002 študovala na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor geografia a kartografia. Je absolventkou humánnej geografie a demogeografie so špecializáciou demografia a demogeografia. V súčasnosti doktorandka v odbore humánna geografia na Katedre humánnej geografie a demogeografie PRIF UK. Vedecké zameranie je na štúdium formovania a rozpadu rodiny a na zmeny rodinného správania vo vzťahu k ostatným demografickým javom a procesom.

Jozef Mládek (1939) v rokoch 1957-1962 študoval na Prírodovedeckej fakulte UK, odbor geografia, špecializácia ekonomická geografia. Od roku 1962 je vysokoškolský učiteľ na Katedre humánnej geografie a demogeografie PF UK v Bratislave. Prednáša a vedie semináre zo základných predmetov demogeografie a demografie. V roku 1972 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu so zameraním na lokalizáciu priemyslu. Od roku 1979 docent a od roku 1997 profesor. V roku 1988 získal vedeckú hodnosť DrSc. s prácou orientovanou na problematiku regionalizácie priemyslu. V poslednom období sa venuje demogeografickým analýzam populačných javov a procesov - starnutie obyvateľstva, rodinné správanie obyvateľstva a neformálne spolužitia, reprodukčné procesy.

LITERATÚRA

ATOH, M., 1993: Attitude Towards Marriage among the Youth: Causes for the Recent Rise in the Proportion Single among the Twenties in Japan. Institute of Population Problems, č. 15, Japan.

ATOH, M., 2001: Why are cohabitation and extra – marital births so few in Japan? Paper presented at the EURESCO conference „The second Demographic Transition in Europe“, Bad Herrenalb, Germany, 24 s.

BARTOŇOVÁ, D., 1984: Faktická manželství v letech 1970 a 1980. Demografie, roč. 26, č. 3, s. 266-269.

BARTOŇOVÁ, D., 1995: Sňatečnost a rozvodovost ve světě. Demografie, Praha, roč. 37, č. 4, s. 274-277.

COLEMAN, J. C., 1988: Intimate Relationships, Marriage and Family. Macmillan Publishing Company. New York.

DUBAYOVA, M., 2001: Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny. Kultúroantropologická štúdia (Roma community in processes of the cultural changes. Cultureanthropological study). Acta Fcultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Monographia 30. Prešov.

FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD, 1985: Vývoj společnosti ČSSR. Podle výsledku sčítání lidu, domů a bytů 1980, Tabuľková časť, Praha.

FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD, 1985: Historická statistická ročenka ČSSR. SNTL – Nakladatelství technické literatury Alfa, vydavatel'stvo technické a ekonomické literatury, Praha.

FIALOVÁ, L. - HAMPLOVÁ, D. - KUČERA, M. - VYMĚTALOVÁ, S., 2000: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Sociologické nakladatelství, Praha.

KLEIN, T. - LINGERER, A. - UZELAC, M., 2002: Partnerschaftliche Lebensformen im internationalen Vergleich. Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft. Jg. 27/3, s. 359-379.

KRÁĽOVÁ, L., 1995: Reflexia o kohabitácii na pozadí frankofónnej sociológie a demografie. Demografia č. 3.

KRÁĽOVÁ, L., 1996: Matrimoniálne premeny v západnej Európe a na Slovensku. Demografie, roč. 38, č. 2, s. 143-148.

LAPIERRE-ADAMCYK, E. - CHARVET, C., 2000: Nichteeliche Lebensgemeinschaft und Ehe: Bestandsaufnahme der demographischen Arbeiten. Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft. Jg. 25/1, s. 203-210.

LESTHAEGHE, R., 1983: A Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions. Population and Development Review, Vol. 9, No 3 (september 1983), s. 411-435.

MATULNÍK, J., 2001: Ideová dimenzia druhej demografickej revolúcie. 8. demografická konferencia – Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexte. Rajecké Teplice, s. 138-141.

MLÁDEK, J., 1998: Druhý demografický prechod a Slovensko. (Second demographic Transition and Slovakia). ACTA Universitatis Prešoviensis Folia Geographica 2. XXX. Prešov, s. 42-52.

MLÁDEK, J. - ŠIROČKOVÁ, J., 2003: Demographic Approaches to the Family Behaviour. European Integration and Regional Development, 5 - th Czech-Slovak-Polish Conference. Přírodovedecká fakulta UK, Praha.

PASTOR, K., 1997: Súčasný populačný vývoj na Slovensku a demografické teórie. Slovenská štatistika a demografia, r. 7, č. 4, s. 45-58.

PASTOR, K., 2002: Rodina a rodinná politika v 2. demografickej revolúcii. In: Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy (Family and Family Policy). Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity, Trnava, s. 30-41.

PEUCKERT, R., 1999: Familienformen im sozialen Wandel. 3. Auflage. Laske+Budrich, Opladen.

POHL, K., 1985: Wende der Einstellungswandel Heiratsabsichten und Kinderwunsch 18 – bis 28 jähriger deutscher Frauen 1978 und 1983. Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, Jg. 27, 2, p. 213-245.

RABUŠIC, L., 2001: Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. Sociologické nakladatelství, Praha.

SLOVENSKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD, 1970: Rozvoj spoločnosti v SSR. Podľa výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov 1970, Bratislava.

SLOVENSKÝ ŠTATISTICKÝ ÚRAD, 1982: Slovenská štatistika. Základné ukazovatele z definitívnych výsledkov sčítania ľudu, domov a bytov k 1.11. 1980 za ČSSR, ČSR, SSR, kraje a okresy, Bratislava.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2002: Bývajúce vydaté ženy podľa počtu živo narodených detí, poradia manželstva a päťročných vekových skupín za SR, kraje a okresy. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov.

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2003: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Osoby žijúce v manželstve podľa poradia manželstva a faktické manželstvá spoločne bývajúcich osôb podľa rodinného stavu, pohlavia a 5 ročných vekových skupín za SR, kraje a okresy. (Census of Population, Houses and Dwellings 2001).

VAN DE KAA, D. J., 1987: Europe's Second Demographic Transition, Population Bulletin. Vol. 42. No. 1, s. 1-51.